

KAYSERİLİ BİR DEVLET ADAMI: SADRAZAM MEHMED PAŞA

Kayhan ATİK*

Özet

Ulema merkezi olarak bilinen Kayseri’de Selçuklulardan günümüze kadar birçok ilim adamı yetişmiştir. Bu çalışmamızda biz de Kayserili devlet adamı Sadrazam Mehmed Paşa’nın hayatı ve eserlerini konu edeceğiz. Mehmed Paşa, Osmanlı İmparatorluğunda Baltacılıktan, sadrazamlığa kadar yükselmiş ve devlet teşkilatının bütün kademelerinde devletine ve milletine yaklaşık kırk yıl hizmet etmiş, ayrıca doğup büyüdüğü yeri unutmayıp oraya camii, medrese ve kütüphane gibi eserler yaptırmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mehmed Paşa, Kayseri, Sadrazam

STATESMAN GRAND VİZİER MEHMED PASHA FROM KAYSERİ

Abstract

Many scholars have been educated in Kayseri known as the center of scholars from Seljuk’s time to the present day. We raise the life and work of the statesman Grand vizier Mehmed Pasha in this study. Mehmed Pasha, climbed from to the Grand vizier in Ottoman Empire and served his state and nation on every stage of state organization for almost 40 years, he didn’t forget where he was born and he had mosques, madrasahs and libraries built there.

Key Words: Mehmed Pasha, Kayseri, Grand Vizier

Çok eski bir yerleşim yeri olan Kayseri(Nazif,1987:49-53), Malazgirt Zaferini (1071) müteakip Selçuklular tarafından fethedilmiş ve o günden bu yana Türk-İslam şehri olarak günümüze kadar gelmiştir. Makarr-ı ulema olarak bilinen Kayseri’de Türklerin eline geçişinden günümüze kadar birçok ilim adamı yetişmiştir. Kayseri’nin yetiştirdiği önemli ilmî şahsiyetlerle ilgili Ahmet Nazif’ten başlayarak bu güne kadar birçok çalışma yapılmıştır.(Nazif,1991; Karabulut,1994; Subaşı,1995; Öztürk,1998; Karabulut,1998; Karataş,1998; Mert,1998; Özcan,1998; Özçelik,1998; Sarıkoyuncu,1998; Atik,1998) Bu çalışmamızda biz de Kayserili Devlet Adamı Sadrazam Mehmed Paşa’nın hayatı ve eserlerini konu edineceğiz.

* Yrd. Doç. Dr. Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü e-mail: kayhanatik@hotmail.com

Sadrazam Mehmed Paşa, Erkilet'in mısır tüccarı¹ ve ileri gelenlerinden Hacı Ali Efendinin oğludur. Kayseri merkezine bağlı Erkindi (Erkilet) köyünde doğmuş olan Mehmed Paşa'nın doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. 1728'de altmış yaşında vefat ettiği bilindiğine göre, 1668 yılında doğduğu tahmin edilmektedir.² Muhtemelen tahsilini köyünde ve Kayseri'de tamamladıktan sonra, Anadolu'da çeşitli görevlerde (Kalem Hizmetinde) (Nazif,1987; Mustafa Nuri Paşa,1992; Tektaş,2002) bulunmuş ve sonradan İstanbul'a gitmiştir. İstanbul'da ilk defa Saray-ı Sultanî Baltacısı(Süreyya,1308; Pakalın,1993)³ olmuş, o sırada Süleyman Paşa(Danişmend,1971), Halep Eyaletine tayin edilince, onun maiyetinde kâtiplik vazifesiyle Halep'e gitmiş (Osman-zade Taib,1969) ve buradan Kıbrıs mütesellimliğine⁴ (Süreyya,1308; Osman-zade Taib,1969; Nazif,1987) tayin edilmiştir. Sonra Bafra zabiti (Süreyya,1308) Kubbe nişini (Osman-zade Taib,1969; Pakalın,1993)⁵ Kapucular Kethüdası, daha sonra da Rikab-ı hümayun Sipah Ağalığına (Nazif,1987) terfi etmiştir. Akabinde Varadin seferine katılmak için Arnavutluk'un Dukakin cihetinden, piyade askeri sevk etmeye, memur olarak iyi hizmetler görmüş olması sebebiyle, Halep muhassıllığına⁶ tayin edilmiştir. İstanbul'a vardığında, kendisi aynı zamanda Dergâh-ı Âli Kapucular Kethüdası⁷ olduğundan, Halep Eyaletine bir vekil göndermiştir.

Teberdar⁸ Mehmed Paşa(Danişmend,1971) ve Süleyman Paşaların (Danişmend,1971) sadaretlerinde kethüda olarak görev yapmıştır. Ayrıca Mehmed Paşa'nın kapudanlığında da kethüdalıkta bulunmuştur. Damat Ali Paşanın sadrazamlığında Sipahiler Ağası⁹ vekili olmuştur. (1716) Dukakin sancağından piyade askeri techiziyle görevlendirildiğinde, Damat İbrahim Paşa¹⁰ ile münasebet kurmuştur. Bu hizmetini tamamladıktan sonra İstanbul'a gelmişti. Bu sırada Ali Paşanın ölümü üzerine

1 Sicill-i Osmanî'deki "Mısır Tüccarı" ifadesini Yeni Türk Ansiklopedisi "Kayseri'ye yerleşmiş bir Mısırlı tüccar olan Hacı Ali Efendinin oğlu" olarak almıştır. B.k.z., Yeni Türk Ansiklopedisi "Mehmed Paşa, Kayserili, Nişancı", VII, 7938. Bizim düşüncemize göre Kayseri'ye Mısır'dan gelmiş, Mısırlı bir tüccar olduğudur.

2 Sicill-i Osmanî, Osman-zade Taib ve Ahmed Nazif'e göre Meydan Larousse'deki doğum tarihinin 1670 olarak verilmesi de yanlıştır. B.k.z., Meydan Larousse, XVIII, 547

3 Baltacı: Padişah sarayının dış hizmetlerinde kullanılan bir kısım hizmetlilere verilen unvandır

4 Mütesellim: Tanzimattan önce vali ve mutasarrıfların uhdelerinde bulunan sancak ve binaların idaresine memur edilenler hakkında kullanılan bir tabirdir. Pakalın, age, C:II, s:639

5 Kubbe nişini: İkinci, üçüncü ve dördüncü vezir hakkında kullanılan bir tabirdir. Pakalın, age, s:C:II, s:307

6 Muhassil: Devlete ait vergi ve resimleri tahsil ile mükellef olan memur. Pakalın, age, C:II, s:569

7 Kapucular Kethüdası: Sarayın Babü's-saade olan başka bütün kapıları bekleyen ve kapıcı denilen ocağa mensub bulunan saray kapıcılarının amiridir. Pakalın, age, C:II, s:170

8 Teberdar: Baltalı, baltalı asker

9 Rikab-ı Hümayun Sipah Ağalığı: Yeniçeri ocağının altı bölük olan süvari teşekkülünün, birinci bölüğü kumandanına verilen addır. Pakalın, age, C:III, s:230

10 Damat İbrahim Paşa: Sadrazamlığa Tayini: 1718 Şehadeti: 1730 b.k.z., Danişmend, age, s:54

sadaret makamı Halil Paşa¹¹ya tevdi olunmuştu.(Özçelik,1998; Kramers,1964; Şemdani-zade,1976)

Mehmed Paşa birkaç yıl sonra vezirlik rütbesiyle Divan-ı Hümayun Tevki'îsi olmuş (1717); Dukakin'den tedarik ettiği askerle orduya katılmış; ancak Varadin'de savaş mağlubiyetle sonuçlanmış ve Ali Paşa şehit düşmüştür. Fakat onun hizmeti takdir olunarak kendisine Halep muhassıllığı verilmiştir. Mehmed Paşa, Halep'e giderken Edirne'ye uğramış ve önceden dostluğu olan Rikab-ı Hümayun kaymakamı İbrahim Paşa, onu Halep'e göndermeyerek Kapucular Kethüdalığına tayin ettirmiştir. Dört ay sonra da vezirlik payesiyle nişancı yaptırmıştır. (1717) III. Ahmed (1704-1730) savaş dolayısıyla orduda emin ve iktidarlı birinin bulunarak vezir-i azamı idare ve teşvik etmesini arzu ettiğinden, aynı sene içinde Nişancı Mehmed Paşa ordu ile cepheye hareket etmiştir. (Süreyya,1308; Osman-zade Taib,1969; Uzunçarşılı,1998)

Osmanlı ordusunun Belgrad önünde mağlubiyeti neticesinde, bunu müteakip kaledeki barut mahzenine bir humbara isabet ederek birçok kimse şehit düşünce nihayet ümitsiz bir halde kalan kale muhafızları Osmanlı Ordusunun mağlubiyetinden iki gün sonra kaleyi Avusturya'lılara teslim ettiler; Dârü'l-cihad denilen Belgrad ikinci defa elden çıktı; Belgrad muhafızı Mustafa Paşa maiyyeti ve muhafızlarıyla beraber teslim oldu. Belgrad'ın düşmesi üzerine devlet Niş kalesini tahkime mecbur oldu. Kaleye ilaveler yaptırarak siperler açtırmış ve bu hendeklerle beraber kale muhafazasına Sivas ve Anadolu valileriyle Halep, Karaman, Adana, Maraş vilayetlerinin tımarlı sipahileri ve zeamet erbabı memur edilmiştir. Ordunun düzensiz bir şekilde Niş'e dönüşünden sonra, bu mağlubiyetin büyük yükü orduda hiçbir nüfuzu olmayan vezir-i azama isnat olunarak azline karar verildi. Padişah, Halil Paşa'nın(Özçelik,1998) yerine damadı İbrahim Paşa'yı vezir-i azam yapmak istediye de İbrahim Paşa¹², böyle nazik bir zamanda sadrazamlığı istemeyip, Edirne'de sadaret kaymakamlığında¹³ kalmasının daha iyi olacağını arz etmiştir. Fakat orduda bulunan Nişancı Mehmed Paşa'nın vezir-i azam ve Serdar-ı Ekrem yapılması münasib görülmüş; sadaret mührü Halil Paşadan alınarak Nişancı Mehmed Paşaya verilmiştir. (1717)(Süreyya,1308; Uzunçarşılı,1998,IV/I:136, IV/II:308-310; Şemdani-zade,1976)

Belgrad'ın düşmesinden sonra esir olan Muhafız Defterdar Mustafa Paşa, serbest bırakılıp Niş'e gelirken bazı Nemçe generalleriyle barış hususunda görüşmüş; Niş'e geldikten sonra durumu yeni Vezir-i azam Nişancı Mehmed Paşa'ya bildirmişti. Gerekirse bu konuda tavassutta bulunacağını da bildirmiş ve 5 Eylül'de Niş'ten Avusturya ordusu kumandanı Prens Öden'e barışa dair mektup yazmıştır. Bunun üzerine vezir-i azam Mehmed Paşa bu

11 Halil Paşa: Sadrazamlığa Tayini: 1716 Şehadeti: 1716

12 İbrahim Paşa: Sadrazamlığa Tayini: 1718 Şehadeti: 1730 b.k.z., Danişmend, age, s:54

13 Sadaret kaymakamı: Sadrazamların sefere çıktıklarında devlet merkezindeki işleri görmek üzere vezirlerden bıraktıkları vekil Pakalın, age, C:III, s:79

durumu Sadaret Kaymakamı Nevşehirli İbrahim Paşa vasıtasıyla Padişaha arz etmiştir. Gerek Padişah ve gerek Sadaret Kaymakamı barışa taraftar olduklarından, gerçekten orduyu tanzim, sevk ve idare edecek bir vezir bulunamamasından ve bundan başka Varadin ve Belgrad muharebelerinde askerin gösterdiği yılgınlık sebepleriyle orduya iyice çekidüzen verilmedikçe savaşa devamın daha kötü neticeler doğurabileceği devlet idarecilerince dikkate alınarak barışa meyledilmiştir. Devletin barış yapmak istediğini haber alan ve Edirne'ye gelen Fransa elçisi barış yapılması için epey çalışmış ise de ülkenin içinde bulunduğu şartlar durum göz önüne alınarak barış yapılması uygun görülmüş ve durum vezir-i azama bildirilmiştir. (Uzunçarşılı,1998,IV/I:136, IV/II:308-310)

1718'de ordunun cepheye harekâtı esnasında Avusturya ile barış müzakeresine Sadaret Kaymakamı Damat İbrahim Paşanın tesiriyle III. Ahmed muvafakat etmiş ise de, Vezir-i azam Mehmed Paşa, barışa aleyhtar olduğu için değiştirilmesi gerekmiş ve sadareten azlolunarak yerine Sadaret Kaymakamı Nevşehirli Damat İbrahim Paşa tayin edilmiştir. Yeni sadrazam ordu ile Edirne'den Sofya'ya hareket etmiştir. (10 Mayıs 1718) (Osman-zade Taib,1969; Nazif,1987; Uzunçarşılı,1998,IV/I:136, IV/II:308-310)

Mehmed Paşa azlini müteakip aynı sene ve aynı ay ortalarında Venediklilerin eline geçmiş olan Preveze ve Dubniçe kalelerini geri almak için Yanya sancağıyla Narda seraskerliğine¹⁴ tayin olunmuş ise de, orada seraskerliği gerektirecek bir iş olmadığından 1718 Eylül'ünde Tırhala ve Niğbolu sancaklarıyla Niş muhafızlığına¹⁵ tayin olmuştur. Bu sırada Kandiye muhafızı Köprülü-zade Numan Paşa'nın vefatı dolayısıyla aynı senede Kandiye muhafızlığına gönderilmiştir. (Osman-zade Taib,1969; Uzunçarşılı,1998,IV/I:136, IV/II:308-310)

Mehmed Paşa Kandiye muhafızlığından sonra Mısır valisi olmuştur. Paşa, kısa bir fasıla ile Mısır valiliğinde altı seneden fazla kalmıştır. Burada düzeni bozan kişileri ortadan kaldırmak suretiyle Cidde Valisi olmuş, Cidde Valiliğine tayin olunduktan kısa süre sonra (1728) Kâbe'yi ziyaret ederken altmış yaşlarında vefat etmiş ve Cennetü'l-Mualla'ya defnedilmiştir. (Osman-zade Taib,1969; Nazif,1987; Uzunçarşılı,1998,IV/I:136, IV/II:308-310)

Mehmed Paşa iri yarı, şişman, vakur ve ağır başlı, tedbirli bir zat idi. Uzunçarşılı, "Nusretname, Ermeni Mehmed Paşa diye tezyif etmektedir." diye nakleder. Ayrıca Uzunçarşılı, "Nusretname, padişahın bunun yalancı şöhretine ve kibirliliğine tahammül edemediğini ve sulha aleyhdar olduğunu söyleyerek, bundan dolayı azledildiğini yazmaktadır." diye nakleder. (Uzunçarşılı,1998)

14 Serasker: Savunma bakanı yerine kullanılan bir tabirdir. Pakalın, age, C:III, s:176

15 Muhafızlık: Büyük devlet adamlarının şehir iç ve dışında kendilerini korumak maksadıyla yanlarında bulundurdukları adamlar. Ayrıca kaleleri düşmandan korumakla görevli kişilerde verilen addır. Pakalın, age, C:II, s:564

III. Ahmed zamanında İngiltere elçisi Montequ'nun karısı, Mehmed Paşa'nın konağına giderek hanımıyla görüşmüş ve hatıralarında konaklarının debdebesiz ve hayatlarının mütevazı olduğunu belirtmiştir. Mehmed Paşanın, doğum yeri olan Erkilet Köyünde fevkalade hayratı ve güzel eserleri vardır. Muntazam bir cam ile medrese ve kütüphane yaptırmıştır. Cami kapısının üzerindeki mermer kitabede şu manzum tarih yazılmıştır:

Habbezâ câmi'-i pûr-nûr-ı sücûd

Bârek Allahü zihî beyt-i Hüdâ

Sadme-i zelzeleden olmuş iken

Eser-i bünyesi mahsûr-i fena

Ma'delet göster sadr-ı ali

Sahibü'd-devle Muhammed paşa

Etdi bu cami-i vâlâ-sakfı

Maskat-ı zât-ı şerîfinde bînâ

Ola hayrât-ı müberrâtı kabul

Devletin eyleye efzûn Mevlâ

Dedi tarihini ruhsat-ı hâtif

Cami'-i ferrûh ü zî-bende-binâ¹⁶

Sonuç

Osmanlı İmparatorluğu'nda Baltacı'lıktan, sadrazamlığa kadar yükselen ve devlet teşkilatının bütün kademelerinde devletine milletine yaklaşık kırk yıl hizmet eden Mehmed Paşa, ayrıca doğup büyüdüğü yeri unutmayıp oraya camii, medrese ve kütüphane gibi eserler de yaptırmıştır. Mehmed Paşa yukarıda bahsedilen camii, medrese ve kütüphanenin devam etmesi ve ayakta durmalarını sağlayabilmek için, birçok emlakı ve gelir getirecek şeyleri vakıf ve tahsis etmiştir. Fakat maalesef Mehmed Paşa'nın yaptırdığı bu eserlerden sadece cami ayakta ve kullanılmaktadır; medrese ve kütüphane yıkılmıştır.

16 "Secde nurlarıyla ne güzel cami, Allah mübarek etsin, Ne hoş Allah evi, Vücutumun iz zelzele felaketinden (dolayı) yoklukla çevrilmişken Adalet yayıcı o yüce sadrazam, devlet sahibi Muhammed Paşa Bu yüksek tavanlı camii-i şerifi zatının doğum yerinde bina etti (Onun) iyi ve hayırlı işleri kabul ola ve Mevla devletini artıra (Ey) ruhsat! Tarihini Hatif (şöyle) dedi ; Kutlu ve binası süslü cami, b.k.z., Ahmed Nazif, age, s:46-47

KAYNAKÇA

- Ahmet Nazif, (1991) Kayseri Meşhurları (Kayseriyye meşahiri), haz: Müşerref Diriöz-Haydar Ali Diriöz, Kayseri.
- Ahmet Nazif,(1987) Mir'at-ı Kayseriyye (Kayseri Tarihi), Sadeleştiren: Mehmet Palamutoğlu, Kayseri
- Atik, Kayhan, (1998) “Kayserili Devlet Adamı Dürri Mehmed Efendi ve Layihası”, II. Kayseri ve Yöresi Sempozyumu Bildirileri, (16-17 Nisan 1998), Kayseri.
- Danişmend, İsmail Hami, (1971)İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, İstanbul, C:V. Heyet, Tarih Klavuzu, İskit Yayınevi, İstanbul.
- Karabulut, Ali Rıza, (1998) “Seyyid Burhaneddin Tirmizi’den Ahmed Remzi Dede’ye Kadar Meşhur Kayseri İlim Adamları ve Eserleri”, II. Kayseri ve Yöresi Sempozyumu Bildirileri, (16-17 Nisan 1998), Kayseri.
- Karabulut, Ali Rıza,(1994),Mevka’nın Hocası Seyyid Burhaneddin Hz.leri ve Kayseri İlmiye Tarihinde Meşhur Mutasavvıflar, Kayseri.
- Karataş, Muhammed,(1998) “XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısından Ayan ve Mütegalibeler”, II. Kayseri ve Yöresi Sempozyumu Bildirileri, (16-17 Nisan 1998), Kayseri.
- Mehmed Süreyya, (1308) Sicill-i Osmanî Yahud Tezkire-i Meşahir-i Osmaniyye, İstanbul.,
- Özcan, Mert, (1998) “Kayserili Bir Ayan: Zennecioğlu Seyyit Mehmed Ağa”, II. Kayseri ve Yöresi Sempozyumu Bildirileri, (16-17 Nisan 1998), Kayseri.
- Meydan Larousse, XVIII.
- Mustafa Nuri Paşa, (1992) Netayicu’l-Vukuat(Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi,Sadeleştiren: Neşet Çağatay, Ankara, C.III-IV.
- Osman-zade Taib Ahmed,(1969) Hadikatü’l-vüzera, (Der Gartender Wesire), mit’den fortsetzungen (zeyl) des Dilaver Ağazade Ömer Efendi, Ahmed Gavid und Bağdadî Abdü’l-fettah Şevket, D. Robischon.Freiburg.
- Özcan, Abdulkadir, (1998) “Osmanlı Dönemi Kayseri Ulemasından Birkaç Sima”, II. Kayseri ve Yöresi Sempozyumu Bildirileri, (16-17 Nisan 1998), Kayseri.
- Özçelik, İsmail, (1998) “Kayserili Devlet Adamı Halil Paşa (1560?-1629)”, II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (16-17 Nisan 1998), Kayseri.
- Öztürk, Ayhan,(1997) “Osmanlı Devleti Hizmetindeki Kayserililer”, I. Kayseri ve Yöresi Sempozyumu Bildirileri, (11-12 Nisan 1996), Kayseri.
- Pakalın, Mehmed Zeki, (1993)Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul.,
- Sarıkoyuncu, Ali,(1998) “Milli Mücadelede Kayserili Din Adamları: Müftü Ahmed Remzi ve Müderris Mehmed Âlim Efendiler”, II. Kayseri ve Yöresi Sempozyumu Bildirileri, (16-17 Nisan 1998), Kayseri.
- Subaşı, Muhsin İlyas, (1995),Kayseri’nin Manevi Mimarları, Ankara.
- Şemdanî-zade Fındıklılı Süleyman Efendi, (1976) Mür’it Tevârîh, haz: Münir Aktepe, İstanbul.
- Tektaş, Nazım,(2002) Sadrazamlar-Osmanlıda İkinci Adam Saltanatı-,İstanbul.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı , (1988)Osmanlı Tarihi, C:IV/I, C:IV/II, Ankara.
- Yeni Türk Ansiklopedisi “Mehmed Paşa, Kayserili, Nişancı”,C. VII.